

ЛУКАЧ І. В.,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 346.12+346.9

ЗНАЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджуються основні напрями господарсько-правового регулювання корпоративних відносин у контексті євроінтеграції, а також обґрунтування напрямів їх удосконалення. Окремо досліджені положення *acquis communautaire* законодавства про компанії, які потребують гармонізації у законодавстві України.

Ключові слова: *корпорація, євроінтеграція, корпоративні відносини, корпоративне право.*

В статье исследуются основные направления хозяйственно-правового регулирования корпоративных отношений в контексте евроинтеграции, а также обоснование направлений их совершенствования. Отдельно исследованы положения *acquis communautaire* законодательства о компаниях, которые нуждаются в гармонизации в законодательстве Украины.

Ключевые слова: *корпорация, евроинтеграция, корпоративные отношения, корпоративное право.*

The article examines the main directions of legaleconomic regulation of corporate relations in the context of European integration of Ukraine, as well as the rationale for areas of improvement. Special attention is paid to the study of *acquis communautaire* provisions of company law which require harmonization of the legislation of Ukraine.

Key words: *corporation, European integration, corporate relations, corporate law.*

Вступ. У сучасних умовах перед Україною постають важливі стратегічні соціальні завдання: побудова громадянського суспільства, підвищення добробуту громадян, вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). Вирішення цих завдань неможливе без регулюючого впливу держави. Проте всі намагання запровадити високі соціальні стандарти будуть марними без економічної стабільності та зростання статків населення. Це неможливо без залучення корпорацій як суб'єктів, що забезпечують ринок праці та надходження до державного бюджету України. Так, згідно з даними Міністерства доходів та зборів України за 2013 р. великими платниками податків до Державного бюджету України сплачено 188,6 млрд. гривень, що становить 58,8% від загальної суми надходжень до державного бюджету, в тому числі податкових платежів – 117,6 млрд. гривень (73%) [1].

З огляду на викладене корпорації – стратегічний внутрішній партнер держави у сфері сталого економічного розвитку, що є основою для побудови політики ЄС. Проте в сучасному світі співпраця між державою та корпораціями не має зводитися лише до сплати податків і створення робочих місць. Зокрема, співробітництво має здійснюватися у сферах соціального захисту населення, освіти, культури, благодійності, екології тощо. Світовий досвід свідчить, що платформою для взаємодії між державою, суспільством і корпораціями може

статі концепція корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ). Однак ініціативу з її впровадження має взяти на себе держава, як це було у багатьох країнах Західної Європи.

Корпоративні відносини є одні з найбільш популярними з-поміж українських науковців. У своїх працях окремі аспекти їх вивчення висвітлювали такі вітчизняні вчені, як В.А. Васильєва, О.М. Вінник, Н.С. Глузь, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, В.В. Луць, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.С. Щербина та інші. Проте з огляду на євроінтеграційні прагнення України та переміщення економічних акцентів у роботі корпорацій потребуються новітні дослідження корпоративних відносин з урахуванням таких змін.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення значення господарсько-правового регулювання корпоративних відносин у контексті євроінтеграції, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання корпоративних відносин в Україні.

Результати дослідження. Слід акцентувати, що згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію) Україна взяла на себе зобов'язання з впровадження КСВ. Відповідно до ч. 3 ст. 293 цього документу сторони докладають зусиль для спрощення торгівлі товарами з метою сприяння сталому розвитку, зокрема товарами, які є предметом «чесної та етичної торгівлі», а також тими, що пов'язані з принципами КСВ і підзвітності.

За змістом ст. 422 Угоди сторони сприяють встановленню КСВ і звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 р., Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, які стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 р., зі змінами і доповненнями, внесеними у 2006 р., та Керівними принципами Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) для багатонаціональних підприємств 1976 р., зі змінами і доповненнями, внесеними у 2000 р.

Для того, щоб взаємодія держави, суспільства та корпорацій була ефективною, держава слід подбати, аби правове становище корпорацій відповідало сучасним вимогам. У зв'язку із цим можна виділити два основні напрями: забезпечення корпоративних прав учасників і корпоративного управління корпорацією. Нині на рівні акціонерних товариств можна говорити про розвиток законодавства про їх статус, оскільки Закон України «Про акціонерні товариства» став суттєвим здобутком на шляху до цивілізованого регулювання корпоративних відносин. Проте держава котрий рік поспіль оминає системні зміни у правовому статусі товариств з обмеженою відповідальністю, що регулюються загалом застарілими нормами Закону України «Про господарські товариства».

Наразі в Україні нагальним є реформування усіх сфер життєдіяльності суспільства. Зауважимо, що корпоративний сектор також їх потребує. Останні зміни до законодавства про господарські товариства дещо розчаровують своєю безсистемністю та фрагментарністю. Потрібно розробити єдиний план реформ, в яких були б задіяні фахівці не тільки у галузі корпоративного права, а й конкурентного, сімейного, процесуального права, а також економіки, екології та інших дотичних сфер.

Важливими напрямками вивчення є: становлення та розвиток теорії корпоративних правовідносин у контексті євроінтеграції, останніх перебудов напрямів розвитку світової економіки та пристосування до них українських економічних реалій; обґрунтування основних понять корпоративних відносин в історичному зв'язку із сьогоденням; вироблення стратегії системних змін українського корпоративного законодавства. Проаналізовано теоретичні роботи корпоративного права як вітчизняних учених, так і зарубіжних. Зокрема, ми показали розвиток юридичної думки про корпорації у США, де корпоративне право в останні десятиліття набуло статусу всесвітнього флагмана. Напрацювання американських науковців дали нам важливі висновки щодо шляхів поєднання регулювання та дерегулювання діяльності корпорацій; забезпечення корпоративних прав учасників корпорації; напрямів реформи корпоративного управління; визначення юридичних механізмів КСВ. Історія становлення корпорацій дала змогу побачити їх у розрізі минулого, сучасного та майбутнього,

а також з'ясувати місце українських корпорацій та їх правового забезпечення у світовому масштабі.

Давня проблема розмежування приватного і публічного права має важливе значення для корпоративного права. На основі теоретичних надбань було зроблено висновок про горизонтальну, а не вертикальну структуру приватного та публічного права, що дало змогу відійти від належності до їх структури саме корпоративного права.

Це супроводжується розбіжностями щодо елементів корпоративних правовідносин у Господарському кодексі України (далі – ГК), Цивільному кодексі України (далі – ЦК) і Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК). Звідси – потреба в аналізі матеріалів судової практики щодо визначення підвідомчості спорів, що впливають із корпоративних відносин. Отже, актуальною є проблема не тільки судового захисту інтересів учасників корпоративних правовідносин, а й забезпечення альтернативних шляхів вирішення цих спорів. Проте з огляду на виключну підвідомчість корпоративних спорів господарським судам у контексті ч. 2 ст. 12 ГПК законодавчо не визначено можливості таких альтернативних способів. Водночас у світлі судової реформи в Україні та з метою зменшення навантаження на суди варто їх шукати. Із цією метою проаналізовано зарубіжний досвід розгляду корпоративних спорів міжнародними арбітражами, третейськими судами та в процесі медіації. Зокрема, оскільки медіація корпоративних спорів тільки запроваджується в Україні на рівні поки що законопроектів, її дієвості в зарубіжних країнах було приділено окрему увагу у нашому дослідженні.

Також важливим є аналіз напрямів посилення законодавчого регулювання корпоративних відносин. Так, у контексті дерегуляції підприємницьких відносин потрібно зазначити, що вона не має економічного та правового підґрунтя у сфері визначення правового статусу корпорацій. Наведене також підтверджується і досвідом корпоративного права зарубіжних країн, яке, як мінімум, за обсягом є набагато більшим. До того ж, право про компанії ЄС має поглиблену регуляцію. Крім того, ми дійшли висновку, що дерегуляція потрібна у відносинах з органами державної влади, які стосуються саморегуляції.

Таким чином, з огляду на державний масштаб значення корпорацій і важливість регулювання їх правового становища у контексті економічної та правової євроінтеграції України системні теоретичні та практичні висновки щодо правової природи корпоративних правовідносин можливі у господарському праві як комплексній галузі права.

Вирішення теоретичних проблем корпоративного права має також і практичне значення. Адже від визначення структурних елементів корпоративних правовідносин залежить захист прав їх суб'єктів. Останні зміни до законодавства у сфері регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління спрямовані на приведення цього законодавства у відповідність до положень *acquis communautaire*. Проте чинні директиви, регламенти та рекомендації ЄС не завжди системно враховані у нових законах і законопроектах, розробка яких не базується на критичному аналізі української економіки та імплементації положень *acquis communautaire* у законодавство окремих країн ЄС. Отже, постала потреба комплексного дослідження проблем удосконалення правового регулювання елементів корпоративних правовідносин з урахуванням економічної ситуації в Україні, *acquis communautaire* та правозастосовчого досвіду окремих країн ЄС. Іноземні інвестори бажають здійснювати свої права, а також захищати їх у спосіб та у формах, які є традиційними для країн ЄС і США, що посилює необхідність адаптації українського законодавства до норм ЄС.

Теоретичне обґрунтування окремих положень теорії корпорації ускладнив науковий інтерес до проблем корпоративного права. Думки сучасних українських вчених щодо розуміння природи корпоративних відносин, їх структурних елементів і категоріального апарату різняться. Зокрема, це стосується ігнорування управлінського елементу в корпоративних відносинах, що призводить до відмінностей у визначенні об'єктно-суб'єктного складу цих правовідносин. Із наведеного випливає загальнотеоретична проблема з'ясування місця корпоративного права в системі права України та визначення його зовнішньої сторони – джерел корпоративного права, а також побудови взаємопов'язаної структури корпоративних актів з

однотипним категоріальним апаратом. Останнє має важливий практичний аспект у частині побудови взаємопов'язаної структури корпоративних актів з однотипним категоріальним апаратом.

Існують суттєві розбіжності у визначенні елементів корпоративних правовідносин у Господарському кодексі України (далі – ГК), Цивільному кодексі України (далі – ЦК) і Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК). Звідси – потреба в аналізі матеріалів судової практики щодо визначення підвідомчості спорів, що виникають із корпоративних відносин. Актуальною є проблема не тільки судового захисту інтересів учасників корпоративних правовідносин, а й забезпечення альтернативних форм вирішення цих спорів. Проте з огляду на виключну підвідомчість корпоративних спорів господарським судам у контексті ч. 2 ст. 12 ГПК можливість застосування таких альтернативних форм законодавчо ускладнена. У світлі судової реформи в Україні варто проаналізувати зарубіжний досвід розгляду корпоративних спорів міжнародними арбітражами, третейськими судами та у процесі медіації.

Дещо передчасним видається твердження, що джерелом права України є нормативні акти ЄС, які не ратифіковані Україною [2]. Вважаємо, що на Україну поширюється дія тих міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а щодо внутрішнього законодавства ЄС, то це регламенти і директиви, прямо зазначені в Угоді про асоціацію. Тож, регламенти і директиви ЄС, у тому числі в галузі корпоративного права, залишаються частиною процесу адаптації та співпраці з ЄС України як асоційованого члена відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та Угоди про асоціацію.

У числі напрямів корпоративної взаємодії ЄС та України можна визначити такі: встановлення КСВ (ч. 3 ст. 293, ст. 422 Угоди про асоціацію); захист акціонерів і кредиторів відповідно до законодавства ЄС (п. «а» ч. 1 ст. 387 Угоди про асоціацію); впровадження на національному рівні відповідних міжнародних стандартів та поступове наближення до права ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту (п. «в» ч. 1 ст. 387 Угоди про асоціацію); подальший розвиток політики корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове наближення до правил і рекомендацій ЄС у цій сфері.

План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р. (далі – План заходів), містить загальний перелік заходів щодо імплементації окремих норм законодавства ЄС. Проте чинний План заходів не враховує багато аспектів права ЄС, що стосуються економіки. Наприклад, у главі 13 Плану заходів щодо законодавства про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит не згадано імплементацію Директиви ЄС про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях № 2007/36/ЄС. Також у Плані заходів не відображено процедуру встановлення корпоративної соціальної відповідальності, яка є у числі напрямів корпоративної взаємодії ЄС та України (ч. 3 ст. 293, ст. 422 Угоди про асоціацію).

У цілому потрібно зазначити, що багато корпоративних норм уже гармонізовано. Однак проблемними є саме норми дотичних інститутів –конкурентного права, фондового права, бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Без гармонізації цих напрямів процес адаптації корпоративного права до права ЄС не буде завершеним.

Стосовно виконання завдання адаптації законодавства України до вимог ЄС зазначимо, що багато директив і регламентів ЄС Україна вже адаптувала. Зокрема:

– Директива про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні ч. 2 ст. 48 Договору з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на встановлення рівності таких гарантій по всьому Співтоваристві [82] (колишня Перша Директива);

– Директиву у сфері законодавства про компанії про приватні компанії з обмеженою відповідальністю, що складаються з одного члена [81] (колишня Дванадцята Директива про товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником).

Щоправда, деякі положення цих директив поки що неповністю враховано, наприклад, Першої Директиви. Також не взято до уваги положення ще ряду директив, таких як:

- Друга Директива про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні абз. 2 ст. 58 Договору з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій (потребує подальшої адаптації в частині врахування деяких положень щодо порядку викупу акцій) (з доповненнями Директиви Європейського Парламенту та Ради від 2012/30/ЄС від 25 жовтня 2012 р. [85]);

- Третя Директива на основі ст. 54 (3) (g) Договору щодо поділу акціонерних товариств (окремі положення враховано у законах України «Про акціонерні товариства» та «Про захист економічної конкуренції»);

- Четверта Директива про річну звітність певних видів компаній (щодо звітності товариств);

- Шоста Директива на основі на ст. 54 (3) (g) Договору щодо поділу акціонерних товариств (відповідно до положень цього документа конкурентне законодавство України потребує суттєвого реформування);

- Сьома Директива про консолідовану звітність (щодо консолідованої звітності товариств);

- Директива від 08 жовтня 2001 р., яка доповнює Статут про Європейське кооперативне товариство щодо залучення працівників у частині представлення інтересів працівників в органах корпоративного управління;

- Дванадцята Директива про товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником у частині виконання єдиним учасником повноважень загальних зборів товариства (зі змінами);

- Директива № 2007/36/ЄС про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях щодо законодавчого закріплення таких прав.

Як видно з аналізу норм директив про компанії, більшість положень, не адаптованих в українському законодавстві, стосуються фондового, конкурентного права та ведення звітності. Ці напрями суттєво впливають на корпоративні відносини. Наприклад, неможливо продати контрольний пакет акцій великого акціонерного товариства без комплексного застосування норм законів України «Про акціонерні товариства» і «Про захист економічної конкуренції». Окремі директиви не можуть бути адаптовані, зважаючи на те, що Україна не є країною-учасницею ЄС, наприклад, Одинадцята Директива про вимоги щодо розкриття інформації філіями, відкритими у державі-члені товариствами певних видів, що регулюються правом іншої держави. Також регламенти Ради про Європейське об'єднання з економічних інтересів, про Статут європейського товариства та про Статут європейського кооперативного товариства можуть бути реалізовані в Україні лише після визнання України членом ЄС.

Проте серед положень директив про корпорації залишилося ще багато таких, що потребують гармонізації з українським законодавством. Насамперед, це питання захисту прав акціонерів. Основні права акціонерів, що мають бути визначені у законодавстві, наведено у Директиві № 2007/36/ЄС про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях. Слід констатувати, що положення цієї Директиви залишилися поза увагою українських науковців-правників. Загалом документ стосується прав акціонера при проведенні загальних зборів, до яких належать: отримання інформації до загальних зборів; право вносити питання до порядку денного загальних зборів і подавати проекти резолюцій; вимоги щодо участі та голосування на загальних зборах; участь у загальних зборах за допомогою засобів електронного та поштового зв'язку; голосування за довіреністю.

Щодо власне корпоративних норм запровадження положень Директиви № 2007/36/ЄС, то це є найбільш проблематичним. Зокрема, потрібно забезпечити право заочного та електронного голосування акціонерами на загальних зборах, а також узгодити норми стосовно порядку повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів і голосування акціонерів за довіреністю.

На нашу думку, власне для корпоративного права перспективним є запозичення досвіду країн-учасниць ЄС і США для вирішення нагальних проблем. Наприклад, проблему визначення наглядової ради як органу корпоративного управління було вирішено в законодавстві Німеччини понад сто років тому. До того ж, країни-учасниці ЄС по-різному адаптували положення директив про корпорації. Наприклад, ст. 6 Другої Директиви передбачено мінімальний розмір статутного фонду для акціонерного товариства у 25 тис. євро, але в Німеччині ця сума становить 50 тис. євро.

Європейський інститут з корпоративного управління у дослідженні гармонізації корпоративного права дійшов висновку, що імплементація директив і регламентів ЄС засвідчила значну відмінність законодавства і правових традицій держав-членів ЄС [3, с. 21]. Як слушно зазначив В.К. Мамутов, для вступу до ЄС зовсім не обов'язковою є адаптація у виді уніфікації законодавства всіх країн. Достатньо, щоб законодавство окремих країн не перешкоджало вільному руху товарів, капіталів, робочої сили, послуг, щоб не було перешкод цьому в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, діяльності банків, у митному, податковому законодавстві [4, с. 7].

Висновки. Таким чином, дослідження в галузі адаптації корпоративного права мають спиратися як на норми відповідних актів ЄС, так і на досвід їх імплементації в країнах-учасниках ЄС. Положення Угоди про асоціацію в частині права компанії потребує зумовлюють необхідність перегляду деяких джерел корпоративного права України на їх відповідність нормам ЄС. Частина положень директив ЄС про компанії вже гармонізовані у законодавстві України, проте ряд директив ще не було імплементовано. Більшість положень, не адаптованих в українському законодавстві, стосуються фондового, конкурентного права та ведення звітності. Ці напрями суттєво впливають на корпоративні відносини, а тому їх положення мають бути гармонізовані. Положення щодо відкритого доступу до статутів компанії є важливою частиною корпоративних директив і має бути запроваджено в Україні. Для корпоративного права перспективним є запозичення досвіду країн-учасниць ЄС і США для вирішення нагальних проблем.

Список використаних джерел:

1. Річний звіт Міністерства доходів і зборів України за 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/data/files/10866.pdf>.
2. Петров В.Є. Право європейського союзу як джерело адміністративно-господарської галузі України / В.Є. Петров // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aplaw.knu.ua/index.php/item/64-pravo-yevropeyskoho-soyuzu-yak-dzherelo-administrativno-hospodarskoho-prava-petrov-ye-v>.
3. Enriques L. CompanyLawHarmonizationReconsidered: WhatRoleforthe EC ? / L. Enriques // LawWorking Paper. – 2005. – № 53. – 33 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=850005>.
4. Мамутов В.К. Загальні проблеми науки господарського права на стику XX та XXI століть / В.К. Мамутов // Право України. – 2012. – № 8. – С. 4–12.

